

The Role of the Islamic Consultative Assembly in Nuclear Diplomacy (Case Study: The Law of Proportionate and Reciprocal Measure of the Islamic Republic of Iran in the Implementation of the JCPOA)

Soleiman Eskandari¹, Hamid Salehi²

¹ Ph.D. Student, Department of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (*Corresponding author*). sol.eskandari50@gmail.com

² Associate Professor, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Hsalehi84@yahoo.com

Abstract

The objective of the current research is to analyze the literature produced within the Islamic Consultative Assembly regarding nuclear diplomacy. In this regard, interviews have been conducted with representatives from various political spectrums of the parliament concerning their approaches and perspectives towards the country's nuclear dossier from the beginning until now, the parliament's programs, and specifically the plan of the Proportionate and Reciprocal Measure of the Islamic Republic of Iran in the implementation of the JCPOA. This research is descriptive-explanatory in terms of objective and fundamental in terms of audience analysis. A qualitative research strategy has been utilized in this research. Regarding whether the JCPOA has yielded any benefit for the negotiating parties or not, it was demonstrated that none of the parties achieved what they desired. The seven-month prolongation of the unequal war between Israel and the *Hamās* group, which can be considered a defeat for Israel, has entirely been due to the enhancement of Iran's military, political, and security capabilities during this period, in which the Islamic Consultative Assembly has possessed a significant role through its ratification and supervision.

Keywords: Islamic Consultative Assembly, nuclear diplomacy, JCPOA, reciprocal measure plan, National Security Commission, Iran.

Received: 2025-03-09 ; **Received in revised form:** 2025-05-19 ; **Accepted:** 2025-06-17 ; **Published online:** 2025-10-02

<https://doi.org/10.22034/sm.2025.2022531.2202>

© the authors

<http://sm.psas.ir>

Article type: Research Article

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

نقش مجلس شورای اسلامی در دیپلماسی هسته‌ای (مورد مطالعه: قانون اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام)

سلیمان اسکندری^۱، حمید صالحی^۲

^۱ دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
sol.eskandari50@gmail.com

^۲ دانشیار، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. Hsalehi84@yahoo.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل ادبیات تولید شده در مجلس شورای اسلامی نسبت به دیپلماسی هسته‌ای است. در این راستا، مصاحبه با نمایندگانی از طیف‌های مختلف سیاسی مجلس، رویکردها و دیدگاه‌های آنان نسبت به پرونده هسته‌ای کشور از آغاز تاکنون، برنامه‌های مجلس و به ویژه طرح اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام انجام شده است. این تحقیق به لحاظ هدف توصیفی-تبیینی و به لحاظ مخاطب‌شناسی بنیادی است. در این پژوهش از استراتژی تحقیق کیفی استفاده شده است. در مورد اینکه برجام برای طرف‌های مذاکره منفعتی به همراه داشته یا خیر نشان داده شد که هیچ‌کدام از طرف‌ها به آنچه می‌خواستند، نرسیده‌اند. طولانی شدن هفت ماهه جنگ نابرابر اسرائیل و گروه حماس که می‌توان آن را یک شکست برای اسرائیل قلمداد کرد، همه به دلیل افزایش توان نظامی، سیاسی و امنیتی ایران در این دوران بوده که مجلس شورای اسلامی در تصویب و نظارت بر آن نقش مهمی داشته است.

واژه‌های کلیدی: مجلس شورای اسلامی، دیپلماسی هسته‌ای، برجام، طرح اقدام متقابل، کمیسیون امنیت ملی، ایران.

استاد به این مقاله: اسکندری، سلیمان؛ صالحی، حمید (۱۴۰۴). نقش مجلس شورای اسلامی در دیپلماسی هسته‌ای (مورد مطالعه: قانون اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام). *سیاست متعالیه*. ۱۳(۳): ۱۷۵-۱۹۰.

<https://doi.org/10.22034/sm.2025.2022531.2202>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۹؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۲/۲۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۱۰

© the authors

<http://sm.psas.ir>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

سیاست خارجی مکانیسم مواجهه یک دولت با واقعیات حادث در محیط پیرامونی (اعم از منطقه‌ای و بین‌المللی) است. تدوین یک سیاست خارجی موفق و معطوف به هدف، ملاحظه اصلی تمامی دولت‌ها در عرصه معادلات فرامرزی است. در برخی نظام‌ها شمار نیروها و نهادهای تاثیرگذار بر جریان سیاست خارجی متعدد و مدت زمان شکل‌گیری این سیاست‌ها یکسان نیست. در برخی از سیستم‌های حاکمیتی، نقش و نفوذ افراد در تنظیم تصمیمات فرامرزی، بسیار بیشتر از نقش چارچوب‌های نهادی و سازمانی است؛ مانند رهبران یک کشور، و در برخی نظام‌های دیگر شرایط متفاوتی وجود دارد. در نظام جمهوری اسلامی ایران، تصمیم‌گیری در حوزه سیاست خارجی تحت صلاحیت و اختیار نهادها و مجموعه‌های گوناگونی قرار دارد. این نهادها هر یک به فراخور قدرت و اعتباری که به واسطه قانون به آنها تفویض شده، یا از موقعیت نهادی و شخصی‌شان نشأت گرفته است، در تعیین رفتار خارجی ایران در عرصه نظام بین‌الملل نقش آفرین و تاثیرگذار هستند. مجلس شورای اسلامی به موجب موادی از قانون اساسی، از برخی اختیارات مرتبط با مسائل فرامرزی کشور برخوردار است. به عنوان مثال، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل هفتاد و هفتم، صراحتاً تأکید می‌کند که تمامی عهدنامه‌ها، مقاوله‌نامه‌ها، قراردادها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد. بدین ترتیب، قوه مقننه با امتیاز از حق تأیید یا رد توافقات بین‌المللی، در تنظیم سیاست خارجی کشور ایفای نقش می‌کند. قانونگذاران با در اختیار داشتن ابزارهای نظارتی از جمله استیضاح، طرح سوال از وزیر یا رئیس‌جمهور، تحقیق و تفحص، تذکر یا دعوت از متولیان سیاست خارجی، به کمیسیون‌های تخصصی و... به صورت غیرمستقیم در سوگیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تاثیر گذارند. تاثیر این ابزارهای دیپلماتیک نمایندگان در بسیاری از موارد، بسیار پر قدرت‌تر از ابزار وزارت خارجه عمل می‌کند؛ زیرا از پشتیبانی مردمی برخوردارند. قانون اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام، یکی از ضروری‌ترین قوانین مرتبط با موضوعات امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس شورای اسلامی در دوره نهم بوده است. این قانون نوعی تأیید برنامه و اقدامات دولت ذیل برجام بوده است. دو روایت درباره این قانون متصور است که برای فهم درستی یا نادرستی هر یک از آنها باید به نقشی که نمایندگان مجلس در تصویب این طرح داشته‌اند، پرداخته شود. گروهی معتقدند که قانون اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام، با انگیزه‌های سیاسی به تصویب رسیده است. تعجیل در تصویب این طرح نه تنها منجر به رفع تحریم‌ها نشد، بلکه نگرانی مشترکی درباره ریسک اشاعه برنامه هسته‌ای ایران نزد دیگر بازیگران سیاسی بین‌المللی را به همراه داشت و نقش مجلس در این دیپلماسی بسیار ضعیف بوده است.

در مقابل، گروهی دیگر قانون اقدام متقابل را پشتوانه تلاش‌های دیپلماتیک برای رفع تحریم‌ها دانسته و نقش نمایندگان در این دیپلماسی را پررنگ و تصویب این قانون را نقطه عطفی در پیشرفت دانش فنی ایران در زمینه برنامه هسته‌ای و همچنین تغییر نگاه کنشگران بین‌المللی از جمله آمریکا نسبت به جمهوری اسلامی ایران می‌دانند. شعار تعامل با دنیا و حل بحران هسته‌ای ایران و غرب، توسط دولت روحانی داده شد. ظریف وزیر امور خارجه در مقاله‌ای در «روزنامه واشنگتن پست» می‌گوید، امروز دکتر روحانی و من مجدداً مسئولیت مذاکره را به عهده گرفته‌ایم. ما حاضریم تضمین‌هایی را درباره طبیعت صرفاً صلح‌آمیز برنامه هسته‌ای ایران ارائه نماییم. اقدامات پیشنهادی ما موثر و جدی هستند و تفاوت‌های واقعی ایجاد می‌کنند؛ با این حال ما از دستاوردهای تکنولوژیک دانشمندانمان چشم‌پوشی نکرده، یا آن را به موضوعی بی‌معنی و نمایشی تبدیل نخواهیم کرد (پورا احمدی و بازوبندی، ۱۳۹۷، به نقل از: ظریف، ۱۳۹۷: ص ۹۷). اما در عمل کشور شاهد عکس گفته‌های وزیر امور خارجه بود. مذاکرات مهرماه ۱۳۹۲ بین آقای ظریف و خانم اشتون نماینده گروه ۵+۱ پس از بیست ماه، به توافقی تبدیل شد که مجلس را مجبور کرد با استفاده از ابزار نظارتی، با تصویب قانون اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران، دولت را مجبور کند که در صورتی می‌تواند برجام را ادامه دهد که مفاد این قانون رعایت شود. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد بررسی نقش مجلس شورای اسلامی در دیپلماسی هسته‌ای، دلایل، چگونگی و اثرات طرح اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام است. با توجه به تمرکز این پژوهش بر نمایندگان مجلس شورای اسلامی در دوره نهم به عنوان جامعه تحقیق می‌توان گفت، مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر پاسخ به این سوالات است: نمایندگان مجلس شورای اسلامی این قانون را با چه اهدافی تصویب کرده‌اند؟ نمایندگان تا چه میزان در این دیپلماسی موفق بوده‌اند؟

۲. پیشینه پژوهش

کمال آرا (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «یکصدباره میدان، دیپلماسی و سیاست»، درصدد بررسی پیوند میان میدان دیپلماسی و سیاست بوده است. دلاورپور اقدم (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «پیشران‌های دیپلماسی پارلمانی در انقلاب اسلامی»، بیان می‌کند که قدرت مانور دولتمردان در عرصه روابط بین‌الملل، در قیاس با نمایندگان پارلمان محدودتر است. دهقان و شعبان (۱۴۰۰) نیز در پژوهشی با عنوان «الگوی راهبردی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر قدرت نرم»، به بررسی تدوین الگوی راهبردی دیپلماسی دفاعی بر ارتقای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. مرادی (۱۴۰۰) در پژوهشی با

عنوان «دیپلماسی اجبار: راهبرد فشار حداکثری آمریکا برای مقابله با جمهوری اسلامی ایران»، به روابط میان دو کشور ایران و آمریکا و اسناد راهبردی امنیتی آمریکا از سال ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ پرداخته است. نویان (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «چالش هسته‌ای»، به کاربردهای انرژی هسته‌ای و بخش‌های مختلف آن می‌پردازد. سینائی و زمانی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «نقش مجالس قانونگذاری در فرایند سیاستگذاری» معتقد است، شناخت نقش و جایگاه مجالس قانونگذاری در فرایند سیاست‌گذاری، نیازمند ارائه و کاربست یک الگوی نظری یا مدل مفهومی است.

۳. روش پژوهش

این پژوهش از نظر مخاطبین هدف در دسته تحقیقات کاربردی قرار گرفته و از نقطه نظر هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی در گروه پارادایم‌های برساختی و تفسیری و به تبع آن رویکردی کیفی را برای استدلالی استقرائگونه، در جهت حل مسئله بکار گرفته است. پژوهش حاضر با استفاده از روش اسنادی و مصاحبه عمیق با ۳۹ نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی انجام شده است. در مرحله اول روش اسنادی این پژوهش، ابتدا نظرات مقام معظم رهبری در اصول کلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی آمده، سپس با استفاده از مستندات موجود در زمان بررسی این طرح و تبدیل آن به قانون، نمایندگان نظرات مخالف و موافق خود از این طرح را اعلام کردند.

در این پژوهش سعی شده علاوه بر مستندات و نطق‌های موافقین و مخالفین نمایندگان در دوره نهم، به نوع اداره مجلس و تاثیرات رئیس و هیئت رئیسه مجلس در تصویب طرح اشاره شود. کمیسیون ویژه برجام یکی از مکان‌های اصلی بررسی طرح برجام بوده است. در مرحله دوم تلاش شده با ۳۹ نفر از نمایندگان مجلس از طیف‌های اصولگرا، اصلاح‌طلب و مستقل مصاحبه شود. در بهمن سال ۱۴۰۱ اولین مصاحبه با مهندس شریعتی یکی از نمایندگان اصلاح‌طلب شهرستان بهبهان انجام شد. در ادامه با ۳۸ نماینده نیز مصاحبه صورت گرفت و تا بهمن ماه ۱۴۰۲ ادامه پیدا کرد. این مصاحبه‌ها مانند اکثر مصاحبه‌ها در مجلس شورای اسلامی صورت گرفت. برای تحلیل داده‌ها نیاز به مصاحبه با همه گرایش‌های سیاسی بود. حضور میدانی پژوهشگر در مجلس شورای اسلامی و ارتباط با نمایندگان به طور مستقیم، روشی کارآمدتر می‌باشد. علاوه بر مصاحبه حضوری که زمانی بیش از ده ماه به طول انجامید، تعداد ۲۰۰ پرسش‌نامه جهت تکمیل میان نمایندگان مجلس توزیع شد. از این ۲۰۰ پرسش‌نامه تعداد ۶۵ پرسش‌نامه تکمیل و از اطلاعات آن در پژوهش استفاده شد.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. دیپلماسی موفق از نگاه رهبری

نظر به اینکه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران طبق قانون اساسی زیر نظر عالی رهبری است، بنابراین، لازم است به برخی نظرات ایشان اشاره شود، از جمله، تعیین دقیق و صریح هدف‌ها، سازماندهی مناسب با توجه به اهداف دیپلماسی، برخورداری از صلاحیت‌های دیپلماتیک، هوش دیپلماتیک، مهارت دیپلماتیک، پابندی عمیق و صادقانه به آرمان‌ها و اهداف، تحرک بالا یعنی افزایش سفرهای خارجی دیپلماتیک، ملاقات‌های خوب و گفتگوهای تلفنی، اتکا به نیروی درون‌زا و برخورداری از روحیه بسیجی (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۸/۱۹).

۴-۲. سخنان موافقین طرح دوفوریتی و یک فوریتی اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران

در اجرای برجام

کد موضوعی: شماره ۲۰۵۹۶ - مهر ۱۳۹۴

- سخنران اول: علاءالدین بروجردی (رئیس کمیسیون امنیت ملی و نماینده بروجرد)،
- سخنران دوم: علی اردشیر لاریجانی (رئیس مجلس شورای اسلامی و نماینده قم)،
- سخنران سوم: احمد توکلی (نماینده تهران)،
- سخنران چهارم: عباس قائم‌رحمت (نماینده درود)،
- سخنران پنجم: سید بهلول حسینی (نماینده میانه)،
- سخنران ششم: هادی قوامی (نماینده مشهد)،
- سخنران هفتم: علی اردشیر لاریجانی (رئیس مجلس شورای اسلامی و نماینده قم)،
- سخنران هشتم: علاءالدین بروجردی (رئیس کمیسیون امنیت ملی و نماینده بروجرد)،
- سخنران نهم: نوذر شفیعی (نماینده ممسنی).

۴-۳. سخنان مخالفین طرح دوفوریتی و یک فوریتی اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران

در اجرای برجام

کد موضوعی: شماره ۲۰۵۹۶ - مهر ۱۳۹۴

- سخنران اول: حسینعلی حاجی دلگانی (نماینده شاهین شهر)،
- سخنران دوم: حمید رسائی (نماینده تهران)،

- سخنران سوم: روح‌الله حسینیان (نماینده تهران)،
- سخنران چهارم: مهرداد بذرپاش (نماینده تهران)،
- سخنران پنجم: الیاس نادران (نماینده تهران)،
- سخنران ششم: علیرضا زاکانی (نماینده تهران) به عنوان آخرین مخالف.

رئیس مجلس وقت، خواستار تصویب دوفوریت این طرح بود، به همین دلیل پس از رأی‌گیری که می‌بایستی ۱۶۴ رأی می‌آورد و ۱۵۹ رأی آورد، بلافاصله در چند ثانیه برای یک فوریتی این طرح رأی‌گیری شد و اعلام نمود که این طرح تصویب شد. وی در پاسخ به نمایندگان مخالفی که هنوز رأی نداده بودند گفت؛ دستگاه‌ها خراب شده و اگر کسی اعتراضی دارد، از طریق آیین‌نامه اقدام کند (مشروح مذاکرات مجلس، ۱۳۹۴). پس از تأیید مشروط مقام معظم رهبری در خصوص قانون اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام، این قانون در نهایت در تاریخ ۲۶ دیماه ۱۳۹۴ اجرایی گردید. در اجرای برجام مصوب ۱۳۹۴/۷/۲۱ وزیر امور خارجه موظف است روند اجرای توافقنامه را هر سه ماه یکبار به کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس گزارش دهد.

۴-۴. شروط مجلس جهت اجرای برجام توسط دولت

دولت در چهارچوب مصوبات شورای عالی امنیت ملی در صورتی می‌تواند به شکل داوطلبانه برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) را عملیاتی کند که احکام و تکالیف زیر را در فرآیند اجرا رعایت نماید:

براساس فتوای رهبر معظم انقلاب اسلامی هیچ دولتی در ایران حق تولید و به‌کارگیری سلاح هسته‌ای را ندارد

پایه برنامه جامع اقدام مشترک بر همکاری و احترام متقابل قرار دارد.

دولت موظف است هرگونه عدم پابندی طرف مقابل در زمینه لغو مؤثر تحریم‌ها یا بازگرداندن تحریم‌های لغو شده و یا وضع تحریم تحت هر عنوان دیگر را به دقت رصد کند و اقدامات متقابل را در جهت احقاق حقوق ملت ایران انجام دهد.

دولت موظف است برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران را با چشم‌انداز تجاری - صنعتی، از جمله در حوزه غنی‌سازی و تحقیق و توسعه منطبق با طرح درازمدت سازمان انرژی اتمی کشور دنبال کند.

بازطراحی رآکتور آب سنگین اراک و همچنین در صورت ضرورت تبادل ذخایر غنی شده، منوط به انعقاد قراردادهای قطعی و مطمئن جایگزین و حصول اطمینان نسبت به اجرای آنها باشد.

نظارت‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در چهارچوب مقررات بین‌المللی و با رعایت مصالح امنیت ملی کشور که شورای عالی امنیت ملی مشخص می‌کند، انجام پذیرد و دولت باید مراقبت کند که در مسیر اجرای برجام و پس از آن، حفاظت کامل از اسرار و اطلاعات طبقه‌بندی شده، به ویژه در حوزه نظامی و امنیتی صورت گیرد.

دولت و قوای مسلح کشور، موظفند به منظور حراست از امنیت و منافع ملی کشور و حمایت از متحدان در مقابله با تروریسم، تدابیر لازم را نسبت به تقویت توانمندی‌های دفاعی جمهوری اسلامی ایران در همه زمینه‌ها برنامه‌ریزی و اقدام کنند.

دولت و سایر دستگاه‌های حاکمیتی و عمومی موظفند در چهارچوب مصوبات شورای عالی امنیت ملی، تدابیر لازم را در نظر بگیرند، تا در اثر اجرایی شدن برجام، به هیچ وجه اجازه فرصت‌طلبی و سوءاستفاده در داخل کشور به آمریکا یا دیگر دولت‌های خارجی داده نشود.

دولت موظف است منابع مالی آزاد شده را در چهارچوب قوانین و در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی و رونق تولید، سرمایه‌گذاری‌های ضروری و با اولویت نیازهای بخش خصوصی و تقویت صندوق توسعه ملی صرف کند.

تبصره ۱: وزیر امور خارجه موظف است روند اجرای توافقنامه را هر سه ماه یکبار به کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس شورای اسلامی گزارش دهد.

تبصره ۲: با اجرای این قانون، قانون الزام دولت به تعلیق اقدامات مصوب ۱۳۸۴/۹/۱، «قانون الزام دولت به تجدیدنظر در همکاری با آژانس مصوب ۱۳۸۵/۱۰/۶، قانون صیانت از دستاوردهای صلح‌آمیز مصوب ۱۳۸۹/۴/۲۹ و «قانون الزام دولت به حفظ دستاوردها مصوب ۱۳۹۴/۴/۲ لغو می‌شود. قانون فوق مشتمل بر ۹ ماده واحد و دو تبصره در جلسه علنی روز سه‌شنبه ۱۳۹۴/۰۷/۲۱ مجلس شورای اسلامی تصویب شد و در تاریخ ۱۳۹۴/۷/۲۲ به تأیید شورای نگهبان رسید (علی لاریجانی رئیس مجلس شورای اسلامی)

۴-۵. تعهدات جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام

اقدامات شفاف‌ساز از فعالیت‌های هسته‌ای کشور،

خارج کردن مخزن Calandria رآکتور چهل مگاواتی آب سنگین اراک و مسدود نمودن حفره‌های مخزن با بتن، به گونه‌ای که امکان قرار گرفتن مجدد آن وجود نداشته باشد.

- کاهش ماشین‌های غنی‌سازی موسوم به ساترفیوژ در سایت نطنز از حدود ۱۹ هزار دستگاه به ۵۰۱۰ دستگاه در قالب ۳۰ آبشار،

- پذیرش و اجرای تعهد و شرط جایگزینی مورد به مورد ماشین‌های غنی‌سازی IRL با همان نوع در صورت استهلاک یا خرابی ماشین‌های فعال،
- توقف کامل غنی‌سازی اورانیوم بالاتر از ۳/۶۷ درصد که قبل از برجام تا ۲۰ درصد انجام می‌گرفت،
- کاهش ۲۷۰۰ ماشین غنی‌سازی سایت فوردو،
- قطع تزریق گاز هگزافلوراید اورانیوم به کلیه ماشین‌های غنی‌سازی فوردو،
- تغییر کاربری سایت غنی‌سازی فوردو و تبدیل آن به مرکز فعالیت‌های تحقیقات هسته‌ای،
- تحویل و مبادله ذخایر اورانیوم غنی‌سازی شده با کیک زرد،
- اجرای داوطلبانه پروتکل الحاقی،
- پذیرش سطوح مختلف محدودیت‌های تعیین شده برای برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای کشور طبق برجام،
- برای مدت ۸ تا ۱۵ سال و برخی نظارت‌ها تا ۲۵ سال.

۴-۶. دستاوردهای برجام

- به رسمیت شناخته شدن برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای ایران، شامل غنی‌سازی اورانیوم و ساخت رآکتور آب سنگین،
- تداوم برنامه صلح‌آمیز ایران در ابعادی به لحاظ بعضی محدودیت‌ها و نظارت‌های ویژه،
- مختومه شدن پرونده مربوط به اتهامات بی‌اساس علیه جمهوری اسلامی ایران در خصوص وجود ابعاد احتمالی نظامی در فعالیت‌های هسته‌ای کشور،
- جلب موافقت برای بازطراحی و بهینه‌سازی رآکتور آب سنگین اراک و تبدیل آن به رآکتور مدرن با ماهیت آب سنگین،
- حفظ و فعال نگاه داشتن کارخانه تولید آب سنگین اراک با ظرفیت ۲۰ تن در سال،
- ادامه غنی‌سازی ۳/۶۷ درصد اورانیوم تا سقف مجاز ۳۰۰ کیلوگرم،
- حفظ برنامه تحقیق و توسعه که از دستاوردهای آن آغاز پروژه گازدهی به سانتریفیوژ راهبردی IR-8 در بهمن سال ۱۳۹۵ بود،
- امکان خرید اورانیوم طبیعی و کیک زرد، که طی سال‌های پس از انقلاب اسلامی از فروش آن به ایران به صورت مطلق جلوگیری شده بود،
- امکان فعالیت در زمینه جداسازی ایزوتوپ‌های پایدار با همکاری روسیه در فوردو،

- قرارداد با روسیه، کلنگ زنی و شروع به ساخت و احداث دو نیروگاه هسته‌ای در مجتمع هسته‌ای بوشهر به ظرفیت بیش از ۲۰۰۰ مگاوات،
- فراهم شدن زمینه و مقدمات همکاری و احتمال مشارکت ایران در پروژه بین‌المللی و هسته‌ای ایترا،
- آغاز و گسترش همکاری‌های بین‌المللی در حوزه هسته‌ای با بسیاری از کشورها،
- رفع تحریم‌ها در حوزه نفت و گاز پتروشیمی به شکلی که میانگین صادرات روزانه نفت خام و میعانات دو برابر قبل از برجام باشد،
- با انعقاد تفاهم‌نامه‌های متعدد در حوزه توسعه زیرساخت‌های نفت و گاز، زمینه برای عقد قراردادهای بین‌المللی فراهم شد،
- در حوزه حمل و نقل، پس از برجام زمینه خرید هواپیماهای مسافربری نو از شرکت‌های سازنده فراهم گردید،
- در حوزه کشتیرانی و نفتکش، تحریم‌های شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران و شرکت ملی نفتکش، اعم از تأمین سوخت، بیمه و... رفع شد،
- با تصویب برجام، زمینه انعقاد تفاهم‌نامه و انعقاد قرارداد به منظور گسترش و بهینه‌سازی حمل و نقل هوایی و ریلی فراهم شد،
- در حوزه بانکی، آزادسازی بخش قابل توجهی از وجوه مسدود شده، امکان دریافت وجوه حاصل از فروش نفت فراهم شد،
- برقراری مجدد سیستم پیام‌رسانی مالی سوئیفت،
- خروج موقت از فهرست سیاه گروه ویژه مالی موسوم به FATF،
- در سایر حوزه‌ها از جمله کشاورزی، دام و طیور، بهداشت و درمان، برق، محیط زیست، صنعت و تجارت، ارتباط و فناوری و... گشایش‌هایی صورت گرفت،
- شکل‌گیری و فعالیت مستمر به منظور مجوز برای فروش اقلام خاص مورد نیاز صنایع کشور به ایران.
- در چارچوب لغو تحریم‌های مرتبط هسته‌ای، تعداد ۶۱۱ شخص و نهاد ایرانی به همراه ۳۰۳ فروند هواپیما، نفتکش و کشتی مجموعاً ۹۱۴ مورد همزمان با اجرایی شدن برجام و طی یک سال از فهرست سه‌گانه تحریم‌های هسته‌ای شورای امنیت آمریکا و اتحادیه اروپا خارج شده‌اند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۶).

۴-۷. مصاحبه با نمایندگان مجلس

در این پژوهش نمایندگان مجلس شورای اسلامی در قالب سه تشکل سیاسی تقسیم شده‌اند:

۱. اصولگرایان، ۲. اصلاح‌طلبان و ۳. مستقلین؛ که با ۳۹ نفر مصاحبه به عمل آمد. اولین سوالی که از نمایندگان پرسیده شد، در خصوص هدف اصلی آنان از ارائه این طرح بود. در این خصوص ۱۰۰ درصد نمایندگان بر اقتدار کشور و عزت و افتخار میهن اسلامی تاکید داشتند. در خصوص اینکه این طرح می‌بایست در قالب یک لایحه به مجلس ارائه می‌شد نیز حدود ۸۰ درصد نمایندگان پاسخ‌دهنده بر اینکه این طرح می‌بایستی در قالب یک لایحه ارائه می‌شد، تاکید داشتند و ۲۰ درصد معتقد بودند مجلس شورای اسلامی از دولت خواسته بود که این طرح را در قالب لایحه ارائه دهد، اما دولت تمکین نکرده است. سوال دیگری که مصاحبه‌شوندگان به آن پاسخ دادند، این بود که آیا اصلاً نیاز به ارائه طرح و لایحه بود؟ یا دولت می‌توانست با همکاری شورای عالی امنیت ملی برجام را اجرایی کند. در این خصوص ۱۰۰ درصد نمایندگان بر این عقیده بودند که همه مقاوله‌نامه‌ها و توافقات بین‌المللی باید از طریق مجلس شورای اسلامی تصویب گردد. همچنین در خصوص اینکه توافق برجام توسط دولت روحانی مطابق نظر معظم رهبری نبوده و مخالف اصل ۱۱۰ قانون اساسی بوده، از نمایندگان سوال شد. در این خصوص حدود ۷۰ درصد از پاسخ‌دهندگان به بند ۴ گزارش کمیسیون اشاره کردند که تیم مذاکره‌کننده از اعتماد رهبر معظم انقلاب اسلامی و پشتیبانی ملت برخوردار بوده، و در طول دو سال گذشته تمام ظرفیت ممکن خود را برای تدوین یک استراتژی مناسب برای صیانت از منافع ملی انجام داده و مذاکرات را تحت اشراف مقام‌های عالی کشور بر این اساس پیش برده‌اند.
- ۳۰ درصد نمایندگان نیز پاسخ واضح و روشنی به این سوال ندادند. در خصوص پاسخ به این سوال که نمایندگان در زمان کوتاه و با تعجیل به برجام رسیدگی کردند، بیش از ۸۵ درصد نمایندگان شرایط خاص کشور و فرصت ۲۶ مهرماه و بازگشت پرونده هسته‌ای کشورمان به سازمان ملل را علت آن بیان کردند و ۱۵ درصد رئیس مجلس و کمیسیون امنیت را عامل آن می‌دانستند. نمایندگان در خصوص این سوال که آیا برجام را یک موفقیت برای سیاست خارجی برمی‌شمارید؟ به طوری که دولت حسن روحانی آن را دنبال کرد، تمامی اصولگرایان و اکثریت مستقلین آن را از سوی مجلس یک موفقیت برای کشور نمی‌دانستند و در مقابل، تمامی اصلاح‌طلبان برجام را موفقیتی برای دیپلماسی خارجی و مجلس برمی‌شمردند. در خصوص پاسخ به این سوال که تصویب طرح اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام یک موفقیت برای سیاست خارجی کشور محسوب می‌شود، تمام اصولگرایان و بیش از ۹۰ درصد مستقلین تصویب این طرح را یک موفقیت برای سیاست خارجی قلمداد کردند، ولی اصلاح‌طلبان آن را مانعی برای جلوگیری از اجرایی

شدن برجام اعلام کردند. مذاکرات ایران از موضع قدرت در ابعاد دیپلماتیک، مهم‌ترین علت سردرگمی آمریکا و نداشتن ابتکار عمل در مقابل نظرات ایران است.

جدول ۱- بررسی قانون اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی در اجرای برجام
از دیدگاه نمایندگان مجلس (۳۹ نماینده)

شماره	کد	گرایش سیاسی	جزو دهندگان پیشنهاد	موافق ارائه از سوی مجلس	موافق ارائه از سوی دولت	موافق اجرای کردن برجام با هماهنگی دولت و شورای امنیت	توافق برجام توسط دولت روحانی مطابق اصل ۱۱۰ قانون اساسی بوده است؟	توافق برجام توسط دولت روحانی با توجه به تکمیل در سیاست خارجی است؟	توافق برجام یک موفقیت برای سیاست خارجی است؟	تصویب این طرح نشانه موفقیت مجلس در چلگاه نظارتی خود است؟	تصویب این طرح یا مجلس نهم در نظارت بر بند ۹ این طرح موفق دستوروی برای مجلس است؟	تصویب تبصره ۲ ماده ۹ و لو قوانین گذشته، دستاوردی برای مجلس است؟
۱	۰۱	اصولگرا	بله	خیر	بله	خیر	بله	خیر	بله	-	بله	
۲	۰۲	اصلاح طلب	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	خیر	خیر	
۳	۰۳	اصولگرا	بله	خیر	بله	شاید	بله	بله	-	بله	بله	
۴	۰۴	اصلاح طلب	بله	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	نمی‌دانم	خیر	
۵	۰۵	مستقل	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	بله	خیر	
۶	۰۶	اصلاح طلب	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	بله	خیر	
۷	۰۷	اصلاح طلب	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	-	خیر	
۸	۰۸	اصولگرا	بله	خیر	بله	خیر	بله	بله	بله	بله	بله	
۹	۰۹	اصلاح طلب	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	بله	خیر	
۱۰	۱۰	اصلاح طلب	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	-	خیر	
۱۱	۱۱	اصولگرا	بله	بله	خیر	بله	بله	خیر	بله	-	بله	
۱۲	۱۲	اصولگرا	بله	خیر	بله	خیر	در برخی جزئیات	خیر	بله	بله	باید تحلیل شود.	
۱۳	۱۳	اصولگرا	بله	خیر	بله	خیر	در برخی جزئیات	خیر	بله	-	-	
۱۴	۱۴	اصلاح طلب	-	خیر	بله	بله	بله	-	خیر	بله	بله	
۱۵	۱۶	اصولگرا	خیر	خیر	بله	خیر	بله	-	خیر	بله	بله	
۱۶	۱۷	اصلاح طلب	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	بله	-	خیر	
۱۷	۱۸	مستقل	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	نمی‌دانم	نمی‌دانم	
۱۸	۱۹	اصلاح طلب	-	خیر	بله	بله	بله	بله	خیر	نمی‌دانم	خیر	
۱۹	۲۰	اصولگرا	بله	بله	خیر	خیر	-	خیر	خیر	بله	بله	
۲۰	۲۱	اصولگرا	خیر	خیر	بله	خیر	بله	بله	بله	بله	بله	
۲۱	۲۲	اصولگرا	بله	بله	بله	خیر	نمی‌دانم	خیر	خیر	-	بله	

شماره	کد	گرایش سیاسی	پیشنهاد دهندگان	جزو دهندگان	موافق ارائه	موافق ارائه از لایحه از سوی دولت	موافق اجرای کردن برجام با هماهنگی دولت و شورای امنیت	توافق برجام توسط دولت روحانی مطابق نظر رهبری بوده است؟	توافق برجام توسط دولت روحانی مطابق اصل ۱۱۰ قانون اساسی بوده است؟	رسیدگی به طرح با تجدیل انجام شده است؟	توافق برجام یک موفقیت در سیاست خارجی است؟	تصویب این طرح یک موفقیت برای سیاست خارجی است؟	تصویب این طرح نشانه موفقیت مجلس در جایگاه نظارتی خود است؟	آیا مجلس نهم در نظارت بر بند ۹ این طرح موفق بوده است؟	تصویب تبصره ۲ ماده ۹ و لو قوانین گذشته، دستوروی برای مجلس است؟
۲۲	۲۳	مستقل	خیر	خیر	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	بله	خیر	
۲۳	۲۴	اصولگرا	خیر	خیر	خیر	-	خیر	خیر	خیر	خیر	خیر	بله	-	خیر	
۲۴	۲۵	اصولگرا	بله	بله	بله	-	خیر	ممکن است	ممکن است	خیر	خیر	بله	-	بله	
۲۵	۲۶	اصولگرا	بله	بله	بله	شاید	بله	بله	بله	بله	بله	بله	بله	بله	
۲۶	۲۷	اصولگرا	بله	بله	بله	-	خیر	ممکن است	ممکن است	خیر	خیر	بله	-	بله	
۲۷	۲۸	اصلاح طلب	خیر	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	-	خیر	
۲۸	۲۹	اصولگرا	بله	بله	بله	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	خیر	-	بله	
۲۹	۲۹	اصولگرا	خیر	بله	بله	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	خیر	بله	-	
۳۰	۳۰	اصولگرا	بله	خیر	بله	خیر	در برخی جزئیات	در برخی جزئیات	خیر	بله	بله	بله	بله	-	
۳۱	۳۱	مستقل	بله	بله	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	خیر	بله	خیر	بله	
۳۲	۳۲	اصولگرا	بله	-	بله	-	بله	بله	بله	بله	خیر	بله	بله	خیر	
۳۳	۳۳	اصولگرا	بله	بله	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	خیر	بله	بله	-	
۳۴	۳۴	اصلاح طلب	خیر	خیر	خیر	بله	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	-	-	
۳۵	۳۵	مستقل	بله	بله	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	بله	بله	بله	-	
۳۶	۳۶	اصلاح طلب	بله	خیر	بله	بله	بله	بله	بله	خیر	بله	بله	بله	-	
۳۷	۳۷	اصلاح طلب	بله	-	-	-	بله	بله	بله	بله	خیر	بله	-	بله	
۳۸	۳۸	اصولگرا	بله	بله	-	-	بله	بله	بله	خیر	خیر	بله	-	بله	
۳۹	۳۹	اصولگرا	خیر	خیر	بله	بله	خیر	خیر	خیر	بله	خیر	خیر	متأبعی آزاد نشد	بله	

۴-۸. پرسشنامه

در پرسشنامه توزیع شده بیش از ۷۰ درصد نمایندگان اصولگرا، اصلاح طلب و مستقلین نقش رئیس مجلس شورای اسلامی را در تصویب این طرح تأثیرگذار دانستند. همچنین بیش از ۹۰ درصد نمایندگان از هر سه گرایش، نقش هیئت رئیسه را در تصویب این طرح در چارچوب قانون می‌دانستند. ۱۰۰ درصد نمایندگان نیز به عدم همکاری جبهه پایداری جهت تصویب این طرح اشاره داشتند. ۷۰ درصد نمایندگان بر تأثیرگذار بودن جبهه متحد اصولگرایان در تصویب طرح مذکور اذعان داشتند. بیش از ۹۵ درصد نمایندگان

بر تاثیرگذار بودن مستقلین در این طرح اشاره کردند. ۱۰۰ درصد نمایندگان بی تفاوتی و عدم همکاری اصلاح‌طلبان در تصویب این طرح را اعلام کردند. ۱۰۰ درصد نمایندگان نقش کمیسیون امنیت ملی در تصویب این طرح را تاثیرگذار اعلام کردند. ۱۰۰ درصد نمایندگان نقش کمیسیون‌های دیگر را در چارچوب قانون اعلام کردند.

۵. نتیجه‌گیری

در طول دوران موسوم به برج‌ام، رویکرد ایران در قبال گفتگوهای وین، نوعی دیپلماسی صرفاً جهت تضمین انتفاع اقتصادی بوده است، به طوری که دو سال پس از تصویب قانون اقدام متناسب و متقابل جمهوری اسلامی ایران در اجرای برج‌ام، ترامپ رئیس‌جمهور وقت آمریکا از آن خارج شد؛ و نه دستیابی به توافق به معنای توسعه اقتصادی بود و نه عدم توافق به معنای فروپاشی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران. در داخل مجلس نوعی دوقطبی شدید در رابطه با برج‌ام و پرونده هسته‌ای ایران وجود داشته است. به نظر می‌رسد هر دو سوی این طیف به میزان زیادی از دیدگاه‌ها و رویکردهای واقع‌گرایانه فاصله داشتند. در کنار مصاحبه‌هایی که با نمایندگان انجام شد، داده‌ها و اسناد مجلس، محور و مبنای مذاکرات را وضعیت اقتصادی کشور دانستند و به صورت صریحی نشان دادند که تحریم‌ها با محوریت آمریکا که در دولت نهم، دهم و یازدهم بر کشور تحمیل شد، در صورت ادامه، کشور را با بحران روبه‌رو می‌کرده است. از طرفی، دولت در مسیر منویات مقام معظم رهبری حرکت نکرده است، پس، تصمیم به طرح قانون اقدام متقابل گرفت.

منابع

پوراحمدی، حسین؛ بازوبندی، علی‌اکبر (۱۳۹۷). تحلیل توافق هسته‌ای برجام براساس استعاره بازی دوسطحی. سیاست جهانی، (۳)۷: ص ۹۳.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۸/۱۹). الزامات دیپلماسی موفق از نگاه رهبر انقلاب. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی. روزنامه رسمی، دوره نهم، شماره ۲۰۵۹۶، جلسه ۳۵۸، ۱۳۹۴.